

**ДОСЛІДНИЦЬКІ УМІННЯ В КОНТЕКСТІ
ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Сучасна теорія і практика освіти майбутніх учителів базується на системі методологічних, загальнопедагогічних, дидактичних і психологічних принципів. Зростання темпів наукового прогресу та розвиток інформаційного суспільства визначають необхідність формування у студентів низки компетенцій, розуміння логіки наукового дослідження, розвитку дослідницьких умінь та навичок. Як зазначає Р. Вернидуб, зміст педагогічної освіти визначається сьогодні як система узагальнених, спеціальних, психолого-педагогічних і методичних знань, дослідницьких умінь і способів діяльності [2, с. 50]. Це підтверджує актуальність проблеми формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у контексті загально педагогічної підготовки.

Розкриваючи питання «дослідницьких умінь» відзначимо, що система сформованих умінь та навичок є необхідною основою для будь-якого виду практичної творчої діяльності, забезпечує готовність самостійно виконувати завдання у нових умовах.

Дефініція «уміння» у широкому розумінні є готовністю до свідомого розв'язання певних завдань, що передбачає здатність орієнтуватися в нових умовах, здійснювати діяльність з елементами творчості.

На нашу думку, особливими ознаками уміння є: високий рівень усвідомленості, самостійність у вирішенні завдань, які виникають у процесі виконання певного виду діяльності; складність і комплексність, злиття розумових і практичних дій; цілеспрямованість, стійкість і міцність. А навички в свою чергу – це автоматизовані дії, компоненти певного виду діяльності.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо дослідницькі уміння як один із видів професійних умінь педагога. Варто зазначити, що однією з умов формування умінь є врахування основних компонентів структури особистості які знаходяться у нерозривному взаємозв'язку.

Для повного розуміння сутності формування дослідницьких умінь у контексті загально педагогічної підготовки вчителя необхідно детально проаналізувати проблему формування педагогічних умінь майбутніх учителів. Коротко розглянемо основні положення означених умінь.

У Енциклопедії з педагогіки Є. С. Рапацевича, термін «педагогічні уміння» тлумачиться як «сукупність різноманітних дій вчителя, які співвідносяться з функціями педагогічної діяльності» [7, с. 618].

Проблемі педагогічних умінь майбутніх учителів присвячені роботи таких учених як О. Абдулліної, І. Зимньої, Н. Кузьміної, Т. Мишковської,

О. Остряньскої, В. Сластьоніна та ін.

Розглядаючи формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання, Т. Мишковська розуміє їх як володіння системою спеціальних знань та навичок використання методів педагогічного дослідження для виконання дослідницьких дій у процесі педагогічної діяльності вчителя [5, с. 7].

Так, О. Абдулліна розглядає педагогічні вміння як важливу соціальну та професійну функцію у структурі діяльності вчителя. Учена зазначає, що оволодіння способами, прийомами навчання та виховання базується на усвідомленому використанні психолого-педагогічних та методичних знань [1, с. 55].

Важливою стороною педагогічної діяльності, як вказує Н. Кузьміна, є наявність педагогічної задачі, для розв'язання якої необхідний відповідний рівень сформованості педагогічних умінь. Дослідниця розглядає педагогічне вміння як здатність людини виконувати певні види діяльності в умовах, що швидко змінюються на основі знань та навичок [4, с. 12].

Як зазначає І. Зимня, педагогічні вміння є сукупністю різноманітних дій вчителя, які перш за все співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою визначають індивідуально-психологічні особливості вчителя та свідчать про його предметно-професійну компетентність [3, с. 23].

В. О. Сластьонін, розглядаючи питання педагогічних умінь, підкреслює їх творчий характер та поділяє на такі чотири групи:

- уміння «переводити» зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання;
- уміння побудувати і привести в дію логічно завершену педагогічну систему;
- уміння виділяти і встановлювати взаємозв'язки між компонентами і факторами виховання, приводити їх в дію;
- уміння здійснювати облікувати й оцінювати результати педагогічної діяльності [8, с. 315].

О. Остряньська, досліджуючи проблему формування комплексних педагогічних умінь майбутніх учителів початкових класів, визначає дане поняття як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю успішно виконувати навчально-виховні функції в умовах, що змінюються. Ученою проаналізовано такі групи вмінь: навчальні, виховні, гностичні, конструктивні, організаторські, діагностичні, педагогічного спілкування, дослідницькі, артистичні, робота з батьками тощо [6, с. 56].

У дисертаційному дослідженні О. Остряньскої подається визначення комплексних педагогічних умінь майбутніх учителів початкових класів як володіння сукупністю вмінь, що складають структурне, ієрархічно взаємопов'язане і відносно закінчене утворення, яке поділяється на блоки,

класи, роди, види і забезпечує педагогічно доцільну взаємодію вчителя початкових класів з усіма суб'єктами педагогічної діяльності. Процес формування зазначених умінь складається з послідовних етапів: мотиваційно-пізнавального (I–II курси), тренувально-виконавчого (III–IV курси) і рефлексивно-творчого (V курс) [6, с. 70].

У сучасній психолого-педагогічній науці виділяють такі види умінь: загальнонавчальні (Ю. Бабанський, І. Лернер), проєктувальні (Ю. Кулюткін, Г. Сухобська), організаційні (Н. Кузьміна, А. Кузнєцова), інтелектуальні (Л. Виготський, Н. Лошкарьова, Н. Менчинська), педагогічні (В. Сластьонін, О. Остряньська), дослідницькі (В. Базелюк, Д. Левітес, В. Успенський).

Зазначимо, що педагогічні уміння у працях різних авторів характеризуються варіативністю ступенів узагальненості і класифікуються за логічними обґрунтуваннями. Концептуально-термінологічний аналіз свідчить, що характерним для існуючих класифікацій умінь є те, що їх невід'ємним компонентом є дослідницькі вміння.

Спираючись на дані аналізу наукової літератури, вважаємо доцільним визначити *дослідницькі вміння майбутніх учителів початкової школи як інтегративне утворення розумових і практичних дій, які забезпечують здійснення багатофункціональної пошукової діяльності для вирішення професійних завдань у школі першого ступеня.*

Серед усіх форм загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи особливе місце належить педагогічній практиці. За своєю суттю вона виступає проміжною ланкою між теоретичним навчанням і самостійною педагогічною діяльністю. У процесі проходження практики студенти потрапляють у реальні умови майбутньої професійної діяльності, це вимагає осмислення та корекції отриманих знань, ціннісних орієнтирів, способів здійснення педагогічної діяльності.

Навчальними планами підготовки фахівців напряму 6.010102 «Початкова освіта» передбачено проходження педагогічної практики у V, VI, VII семестрах. Відповідно до програм практик, студенти повинні самостійно провести уроки з дисциплін навчального плану початкової школи. Така діяльність є передумовою формування дослідницьких умінь студентів, оскільки вимагає детального спостереження за роботою класного керівника та учнів, аналізу педагогічної діяльності, формулювання висновків та рекомендацій. З метою консультування та допомоги студентам під час проходження практики призначаються групові керівники з числа викладачів кафедр педагогіки та початкової освіти.

У контексті нашого дослідження важливим є підвищення дослідницького характеру педагогічної практики. З цією метою майбутнім учителям початкової школи було запропоновано індивідуальні теми для розробки уроків з різних предметів початкової школи з включенням завдань дослідницького характеру.

Завданнями практики було визначено:

1. Розвиток дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи.
2. Закріплення комплексу знань з питань організації проектної діяльності в початковій школі.
3. Формування уміння щодо здійснення інтелектуальної співтворчості учнів і вчителя.
4. Вироблення стійкої дослідницької позиції до реалізації завдань сучасної початкової школи.

Відповідно до програми зміст дослідницької роботи студентів-практикантів включав:

- вивчення науково-педагогічної літератури з проблем організації проектної діяльності у початковій школі;
- проведення експериментальних досліджень за темами курсового проектування.
- удосконалення дослідницьких умінь.

Слід зазначити, що педагогічна практика дозволяє перевірити, як проявляються дослідницькі уміння майбутніх учителів початкової школи. Оскільки, у процесі практичної підготовки студенти навчаються спостерігати, прогнозувати, а також складати рекомендації; застосовувати знання, уміння, навички в творчій педагогічній діяльності; обґрунтовано вибирати ефективні методи навчання і виховання молодших школярів; ставити і вирішувати конкретні навчально-виховні задачі, залучати їх до елементарного дослідження, розвитку творчих здібностей учнів; проводити експеримент і оцінювати його результати; узагальнювати матеріали, отримані в ході роботи з дітьми, за допомогою різних дослідницьких методик у вигляді звіту; оцінювати рівень розвитку своїх професійних здібностей і складати план подальшого професійного удосконалення.

З метою формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проходження педагогічної практики, користувалися власним «Портфолію проектів для молодших школярів». Матеріал до портфолію майбутні вчителі добирали самостійно (власні розробки проектів, педагогічний досвід упровадження проектного методу в початковій школі та ін.).

Крім того, нами були розроблені завдання для майбутніх учителів початкової школи, виконання яких здійснювалося у період проходження виробничої (стажистської) практики. Наведемо приклади таких завдань:

1. Відвідайте уроки вчителів початкової школи та проаналізуйте навчальну, розвиваючу та виховну функції навчання.

2. Ознайомитися з системою роботи вчителя початкової школи. У процесі бесіди з'ясуйте:

- особливості програми, за якою він працює;
 - перелік навчально-методичних посібників і дидактичних матеріалів, якими користується;
-

- методичні проблеми, над якими працює вчитель;
- визначте прийоми роботи та завдання, які найчастіше використовує в навчальному процесі вчитель початкової школи. Зробіть висновки.

3. Проведіть самостійне міні-дослідження з метою з'ясування, які методи навчання і чому переважають в роботі вчителя початкової школи. Визначте, яким чином вони активізують пізнавальний інтерес молодших школярів. Висновки подайте у тексті з використанням таблиць і графіків.

4. Проведіть дослідження рівня сформованості навчальних умінь молодших школярів (групу умінь оберіть самостійно).

5. Проведіть експериментальне дослідження готовності учнів 3–4 класів до пошукової роботи у школі.

6. Розробіть уроки для учнів 1–4 класів для ознайомлення їх з методом проектів (визначити труднощі, які виникли при організації проектної діяльності молодших школярів).

7. У процесі проходження педагогічної практики підготуйте статтю повідомлення про ефективність застосування методів навчання у початковій школі (у роботі наведіть приклади власних спостережень).

8. Доберіть матеріал з досвіду використання вчителями-практиками початкової ланки освіти методу проектів для доповіді у науковому гуртку.

9. Проаналізуйте власну професійну діяльність у початковій школі. Висновки узагальніть у звіті проходження практики.

Під час проходження педагогічної практики вчителями та методистами оцінювався рівень оволодіння проектною діяльністю майбутніми вчителями початкової школи, здійснювався порівняльний аналіз результатів проходження практики студентами експериментальних та контрольних груп. Майбутні вчителі початкової школи, що працювали за експериментальною програмою показали середній (68 % на IV та 54 % на V курсах) і високий (32 % на IV і 46 % на V курсах) рівні. Студенти контрольних груп, які працювали за традиційною програмою педагогічної практики, показали такі результати: у 30 % на IV та 42 % на V курсах зафіксовано середній рівень, і тільки у 15 % IV та 21 % на V курсах визначено високий рівень сформованості дослідницьких умінь.

Зазначимо, що процес формування і розвитку дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи великою мірою залежить від характеру керівництва педагогічною практикою. Під час проведення формувального експерименту майбутні вчителі початкової школи були підготовлені до здійснення особистісно зорієнтованої взаємодії з учнями, управління навчально-виховним процесом на уроці та позаурочний час. Під час проходження педагогічної практики студенти оволодівали такими вміннями: визначати розвивальний потенціал навчальних завдань; зосереджувати увагу на формуванні особистості молодшого школяра – ціннісного та естетичного потенціалу; висловлювати оціночні судження; здійснювати рефлексію та самоконтроль у процесі діяльності; вивчати та

аналізувати передовий педагогічний досвід із застосуванням методу проектів на практиці.

Підсумкові конференції за результатами практик на IV та V курсах Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв проводилися за об'єднаною темою «Проектні технології навчання – як засіб підвищення рівня дослідницького потенціалу майбутніх учителів початкової школи». Зауважимо, що у процесі проходження практики студенти визначали труднощі, які виникали при організації проектної діяльності молодших школярів та підготовці уроків із застосуванням методу проектів, обговорювали розгорнуті плани-конспекти проектних днів.

Таким чином, розроблена та апробована нами програма педагогічної практики з урахуванням проектної технології навчання, дозволила значно підвищити рівень дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у контексті загальнопедагогічної підготовки. Результати проходження практики та аналіз звітів, засвідчують глибоке усвідомлення студентами сутності дослідницьких умінь, що сформувалися в аудиторних умовах у ході навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина А. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : пособ. [для пед. спец. высш. учеб. заведений] / А. А. Абдуллина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.*
2. Вернидуб Р. *Науково-дослідницька діяльність у структурі забезпечення професійної підготовки вчителя / Роман Вернидуб // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 49–55.*
3. Зимняя И. А. *Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности / И. А. Зимняя, Е. А. Шашенкова. – Ижевск, 2001. – 98 с.*
4. Кузьмина Н. В. *Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.*
5. Мишковська Т. Д. *Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. Д. Мишковська. – Чернівці, 1999. – 23 с.*
6. Остряньська О. А. *Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Остряньська Олена Анатоліївна. – К., 2002. – 259 с.*
7. *Педагогика: Большая современная энциклопедия [сост. Е. С. Рапацевич]. – Мн. : «Современное слово», 2005. – 720 с.*
8. Слостенин В. А. *Педагогика. Инновационная деятельность / Слостенин В. А., Подымова Л. С. – М. : Магистр, 1997. – 223 с.*